

גיליון מס' 36

מסכת פסחים דפים ב-ז

ז-י"ב כסלו, פרשת ויצא תשפ"א

הרב יהודה זולדן

ביטול חמץ ובדיקת חמץ

(פסחים ב ע"א, ו ע"ב)

מהתורה מספיק לבטל את החמץ (פסחים ד ע"ב), אך חכמים תקנו לבדוק החמץ אור ליי"ד בניסן לאור הנר. בהמשך הגמרא (ו ע"ב) מופיעה תקנה נוספת הקשורה לבדיקה, בשמו של רב יהודה אמר רב: "הבודק צריך שיבטל" (ו ע"ב). כל מי שבודק צריך גם לבטל. [תקנה נוספת בשם רב יהודה (אמר רב - לפי הרא"ש והריטב"א) וכן "הבודק צריך שיברך"]. נעיין במחלוקת הראשונים בשאלה מה מטרת הבדיקה, ומה מטרת הבדיקה לאחר התקנה של רב יהודה אמר רב שכל בודק מבטל, הביטול לכאורה מספיק.

רש"י ותוספות: ביטול חמץ, והמטרה בבדיקת החמץ

פסחים ב ע"א

אור לארבעה עשר בודקין את החמץ לאור הנר.
רש"י ד"ה בודקין [על הבדיקה]: שלא יעבור עליו בבל יראה (שמות יג, ז; דברים טז, ד) ובל ימצא (שמות יב, יט).

פסחים ד ע"ב

דבדיקת חמץ מדרבנן הוא, דמדאורייתא בביטול בעלמא סגי ליה,
רש"י ד"ה בביטול בעלמא - דכתיב תשביתו ולא כתיב תבערו, והשבתה דלב היא השבתה.

פסחים ו ע"ב

אמר רב יהודה אמר רב: הבודק צריך שיבטל. מאי טעמא? ...אמר רבא: גזירה שמא ימצא גלוסקא יפה ודעתיה עילויה.

וכי משכחת ליה לבטליה! דילמא משכחת ליה לבתר איסורא, ולא ברשותיה קיימא, ולא מצי מבטיל. דאמר רבי אלעזר: שני דברים אינן ברשותו של אדם ועשאן הכתוב כאילו ברשותו, ואלו הן: בור ברשות הרבים, וחמץ משש שעות ולמעלה.

רש"י ד"ה הבודק: הבודק צריך שיבטל - צריך שיבטל בלבו סמוך לבדיקה מיד, ואומר: כל חמירא דאיכא בביתא הדין ליבטיל. מאי טעמא - הרי מבער כל הנמצא. ודעתו עליה - חשובה היא בעיניו, וחס עליה לשורפה, ומשהה אפילו רגע אחד - ונמצא עובר עליה בבל יראה ובבל ימצא, אבל משבטלה - אינו עובר, דלא כתב אלא תשביתו.

פסחים ד ע"א

בעו מיניה מרב נחמן בר יצחק: המשכיר בית לחבירו בארבעה עשר, על מי לבדוק?
רש"י ד"ה חובת: ...בדיקת חמץ דרבנן. דאי משום בל יראה ובל ימצא - הא אמר לקמן דסגי ליה בבטול בעלמא, אי מסיח דעתיה מיניה ומשוי ליה כעפרא, ואמר: כל חמירא דבביתא הדין כו'. ורבנן הוא דאצרוך בדיקה.

הר"ן ואחרונים אחרים הסביר את שיטת רש"י.

ר"ן על הר"ף מסכת פסחים דף א עמוד א

כתב רש"י ז"ל שבודקין את החמץ כדי שלא יעבור עליו בבל יראה ובל ימצא, והיינו למי שאינו מבטל אבל למי שמבטל סגי בהכי. אלא מפני שבטול זה תלוי במחשבתן של בני אדם ואין דעותיהן שוות ואפשר שיקלו בכך ולא יוציאוהו מלבן לגמרי, ראו חכמים להחמיר שלא יספיק בטול, והצריכוהו בדיקה וביעור שהוא מספיק ג"כ מן התורה, או מפני שחששו שאם ישהנו בתוך ביתו יבא לאכלו. ומשמע דתנא דמתני' לא בעי ביטול כלל אלא בדיקה ובהכי סגי ליה לפי שמכיון שבדק יצא ידי חובתו ואם שמא ימצא אחר כך גלוסקא יפיפיה יבערנה לאלתר שמא תאמר למפרע עבר עליה ליתא שהרי סמכה תורה על החזקות וכל שבדק אותן מקומות שרגיל להמצא בהן חמץ יצא י"ח ואין לו לחוש לככר בשמי הקורה ולפיכך תנא דמתני' לא הזכיר בטול אחר הבדיקה כלל, אלא שבא רב יהודה אמר רב וחדש ואמר הבודק צריך שיבטל ומסקינן בגמ' (ו ב) דהיינו טעמא שמא ימצא גלוסקא יפיפיה ודעתיה עלויה ופרש"י ז"ל דשמא מתוך שדעתיה עלויה ישהה אותה מלבערה ונמצא עובר עליה כלומר משעת מציאתה ואילך אבל מקמי הכי לא שכבר יצא י"ח בבדיקה כדכתיבנא.

הרב עובדיה מברטנורא (משנה פסחים א, א) הסביר, וכנראה כוונתו לפירוש רש"י:

אית דמפרשי טעמא דבדיקה כדי שלא יעבור על בל יראה ובל ימצא אם יהיה חמץ בביתו בפסח. ואף על גב דבבטול בעלמא סגי, חיישינן שמא ימצא גלוסקא יפיפיה וימלך על ביטולו ויחשוב עליה לאכלה, ויעבור עליו על בל יראה ובל ימצא. הלכך בודקים את החמץ כדי לבערו מן העולם.

תוספות יום טוב (שם) הסביר את כוונת הרע"ב:

ומה שכתב שמא ימצא וכו' וימלך על ביטולו ויחשב כו'. כלומר דכמו שבביטול בעלמא דהיינו בלב שיחשוב בלבו כאילו הוא עפר סגי בכך אף על פי שלא הוציא בשפתיו כלום, הכא נמי במחשבה בעלמא חוזר מביטולו וזוכה בה, דמחשבה מבטלת מחשבה.

חכמת מנוח פסחים ב ע"א

ו"ל דסבר רש"י דחשו חז"ל שמא ישכח מלבטל לכך הצריכוהו בדיקה גם כן דכולי האי ליכא למיחש שמא ישכח לבטל וגם לבדוק.

- ע"פ רש"י וע"פ הסבר הר"ן הרע"ב והת"ס יום טוב את רש"י, מה הסיבה בגללה יש לבדוק חמץ, ומדוע יש לבדוק על אף שגם מבטל החמץ?
- הסבר מה היא פעולת הביטול ע"פ רש"י?
תוספות שאל על רש"י.

פסחים ב ע"א ד"ה אור

אור לארבעה עשר בודקין את החמץ - פ"ה שלא לעבור עליו בבל יראה ובל ימצא. וקשה לר"י כיון דצריך ביטול כדאמר בגמ' (דף ו:): הבודק צריך שיבטל, ומדאורייתא בביטול בעלמא סגי, אמאי הצריכו חכמים בדיקה כלל?

ונראה לר"י דאע"ג דסגי בביטול בעלמא, החמירו חכמים לבדוק חמץ ולבערו שלא יבא לאכלו. וכן משמע לקמן (דף י:): דבעי רבא ככר בשמי קורה [צריך סולם להורידה או אין צריך? מי אמרין כולי האי לא אטרחהו רבנן כיון דלא נחית מנפשיה - לא אתי למיכלה] או דילמא: זימנין דנפל ואתי למיכלה. והטעם שהחמירו כאן טפי מבשאר איסורי הנאה שלא הצריכו לבערם משום דחמץ מותר כל השנה ולא נאסר רק בפסח ולא בדילי מיניה כדאמר לקמן (דף יא). ולא דמי לבשר בחלב וערלה וכלאי הכרם שאיסורם נוהג איסור עולם ונזיר נמי איסוריה שרי לאחריני. אי נמי שאני חמץ שהחמירה בו תורה לעבור בבל יראה ובל ימצא החמירו חכמים לבדוק ולבערו אפילו היכא דביטלו משום דילמא אתי למיכליה.

- הסבר את שאלת תוספות על רש"י. יש לשים לב שתוספות הזכיר בשאלתו את התקנה "הבודק צריך שיבטל". תקנה זו לא נזכרה במשנה והיא מופיעה רק בשמו של ר יהודה אמר רב. וכדברי הר"ן (לעיל): "תנא דמתניתין לא הזכיר בטול אחר הבדיקה כלל, אלא שבא רב יהודה אמר רב וחדש ואמר הבודק צריך שיבטל".

- הסבר את תשובת תוספות לשאלתו. יושם לב שתוספות ביסס את החשש מה יקרה אם ימצא חמץ בבית במהלך החג על דברי רבא (י ע"ב) בנוגע ל"ככר בשמי קורה" ולא לדברי רבא שהסביר את דברי רב יהודה רב במה טעם הבודק צריך שיבטל: גזירה שמא ימצא גלוסקא יפה ודעתיה עילויה.

- ע"פ ר"י מדוע החמירו לבדוק האם יש חמץ בבית ואין עושים כן בנוגע לאיסורים אחרים?

רבים הסבירו את מחלוקת רש"י ור"י בתוספות בשאלה מה מטרת התקנה לבדוק חמץ. אך נראה להסביר שרש"י ור"י בתוספות לא עסקו באופן ישיר בשאלה זו. רש"י עסק בשאלה מה המטרה של תקנת חכמים לבדוק חמץ, בהנחה שהמשנה עוסקת במי שלא ביטל חמץ, שהרי המשנה נכתבה טרם שנתקנה תקנתו של רב יהודה אמר רב שהבודק צריך שיבטל את החמץ. בנוגע לזה רש"י הסביר שמטרת הבדיקה היא למנוע מאותו אדם לעבור על איסור בל יראה ובל ימצא. ר"י הסביר משהו אחר. השאלה שר"י עסק היא מדוע השאירו את התקנה לבדוק חמץ גם לאחר תקנת רב יהודה אמר רב שעל כל בודק לבטל, ומדוע יש צורך בשניהם - גם לבדוק וגם לבטל.

ההבדל בפרשנות של רש"י ור"י בתוספות מדוע יש צורך גם לבדוק וגם לבטל היא זו:

רש"י הסביר שחכמים תקנו לבדוק חמץ, על מנת למנוע מהבודק להיכשל במהלך החג באיסור בל יראה ובל ימצא. ובהקשר לדברי רב יהודה אמר רב "הבודק צריך שיבטל" רש"י גם הסביר מדוע היה צורך לתקן לבטל את החמץ בנוסף לבדיקה. הביטול מונע כשלון אם בכל זאת יימצא חמץ בחג למרות שבדקו לפני החג, במקרה שבעל החמץ ישתהה האם לשרוף או לא ויעבור על איסור בל יראה ובל ימצא. ר"י הסביר מדוע לאחר תקנת רב יהודה אמר רב שעל כל אחד לבטל, עדין בכל זאת נשארה החובה לבדוק חמץ. לפיו הבדיקה מועילה למנוע הימצאות חמץ בבית, כדי שלא ייווצר מצב שיימצא חמץ במהלך החג בבית והמוצא ייכשל ויאכל החמץ.

הלכה למעשה

הרב אליעזר מלמד, פניני הלכה – פסח, הלכות בדיקת חמץ

אדם שנמצא ברשותו חמץ בפסח עובר עליו בשני איסורים: 'לא יראה לך חמץ' (שמות יג, ז), ו'לא ימצא' (שם יב, יט). כדי שלא לעבור על איסורי התורה, צריך אדם לבער מביתו את החמץ. ואף שמן התורה אפשר לבער את החמץ על ידי ביטולו בפה, שאחר שביטל אדם את החמץ שברשותו, החמץ נחשב לגביו כעפר וכחמץ שאינו שלו, וממילא אינו עובר עליו באיסור 'בל יראה' ו'בל ימצא', למרות זאת תיקנו חכמים שלא להסתפק בביטול החמץ, אלא הצריכו גם לבערו מן הבית. שתי סיבות לכך: האחת, שמא יהיו אנשים שיבטלו את החמץ מן השפה ולחוץ, ובתוך ליבם ירצו להנות מן החמץ אחר הפסח, וכיוון שלא ביטלוהו בלב שלם, יעברו עליו באיסור 'בל יראה' ו'בל ימצא'. השנייה, שמא אחר שיבטל אדם את חמצו יראה בתוך ביתו עוגה נאה, וישכח שהיום פסח ויבוא לאוכלה. לפיכך תיקנו שבנוסף לביטול החמץ יערכו בדיקת חמץ, כדי לבער את כל החמץ מן הבית.

הרב יצחק יוסף, ילקוט יוסף, סימן תל"ג

הבדיקה צריכה להיות לאור נר של שעה, אבל נר אבוקה פסול לבדיקה, מפני שאינו יכול להכניסו לחורים ולסדקים, ועוד שהוא מתיירא פן תפרוץ דליקה ויתלקח כל אשר בבית, ונמצא לבו טרוד ואינו מכויין דעתו לבדיקה. ואם עבר ובדק לאור האבוקה צריך לחזור ולבדוק בנר כשר, אך לא יברך שנית. ושתי נרות קלועות ששלחבתן נוגעת זו בזו דינם כאבוקה. אבל אם הפתילות נוגעות זו בזו, נחשב הכל לנר אחד כשר, שדוקא כשהפתילות מחולקות ומפורדות זו מזו ורק השלחבת נוגעת אחת בשניה, נחשב לאבוקה. [חזון עובדיה חלק ב עמוד כג].

ב. פנס כיס קטן שיכול להכניסו לחורים ולסדקים, וכן נר חשמלי קטן שאפשר לטלטלו בכל פינות הבית, מותר לבדוק בהם בשעת הצורך כשאין לו נר אחר כשר, ויכול גם כן לברך עליהם, ואין זה דומה לאבוקה. [שו"ת יחווה דעת חלק א' סימן ד. חזון עובדיה חלק ב' עמוד כד].

ד. צריך לבדוק בחורים ובסדקים בכל פינות הבית, לרבות המרפסות וחדרי המדרגות, והגינות, ובייחוד יש לבדוק במזנון, במקרר, בארונות המטבח, ובכל יתר המקומות שמצניעים שם מאכל ומשקה שיש בהם חשש חמץ, לפיכך כל חדרי הבית צריכים בדיקה, אף שברור לו שמעולם לא אכל שם חמץ. וכשיש ילדים קטנים יבדוק גם תחת הארונות והמטות, שמא הכניסו שם חמץ. ואפילו אם תהיה לו טירחא רבה בבדיקה קפדנית כזאת אל יקוץ בבדיקתו. כי כבר אמרו חז"ל: לפום צערא אגרא. [חזון עובדיה חלק ב עמוד כ].

ה. אין צורך לכבות את אור החשמל הדולק בבית בעת בדיקת החמץ. [חזון עובדיה על פסח מהדורת תשס"ג עמוד מ']. וכבר נתבאר שאין צריך לבדוק את כיסי הבגדים לאור הנר, או בליל י"ד, ודי במה שמנקים אותם היטב קודם הפסח. [חזון עובדיה שם].

ו. מי שיש לו מכונית פרטית, צריך לבדקה בליל י"ד לאור הנר, כמצות חז"ל. אפילו אם אינו רוצה להשתמש בה בפסח. ואף על פי שמנקים היטב את המכונית לפני ליל י"ד. ואפילו אינו רוצה להשתמש במכונית בכל ימי הפסח, צריך לבדוק אותה מן החמץ. וכן בעלי אוטובוסים ציבוריים ומטוסים של חברות תעופה ישראליות חייבים לבדוק החמץ בליל י"ד ניסן אף שניקו אותם היטב קודם לכן. ומכל מקום כשבא לבדוק במכונית אין לו לחזור ולברך "על ביעור חמץ", אלא די במה שבירך בביתו בשעת הבדיקה, ועל סמך ברכה זו יחזור ויבדוק החמץ במכוניתו. ואף על פי שיש מרחק מסוים ביניהם, אין ההליכה נחשבת הפסק. [שו"ת יחוה דעת חלק א סימן ה. חזון עובדיה על הלכות פסח מהדורת תשס"ג עמוד נב].

אמונה

בדיקת חמץ, וביעורו

רבי אברהם יהושע השל ב"ר שמואל מאפטא, הרבי מאפטא, אוהב ישראל דברים לפסח

בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו וגוי' [הגש"פ]. הענין הוא כי יציאת מצרים היה שיצאו מתחת יד הקליפות ונעשו בני חורין. ... והנה בכל שנה ושנה מתעורר זה ויכול האדם לפי בחינתו ומדריגתו להוציא את עצמו מתוך הקליפות. וזהו ענין בדיקת חמץ, היינו שכל אדם יבדוק עצמו מהמדות שיש לו ואחר כך אם ימצא אצלו איזה מדה רעה חס ושלום יבער אותה מכל וכל על ידי התשובה שלימה שיקבל האדם על עצמו שלא לעשות עוד כזאת. וזהו בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאלו הוא יצא ממצרים, היינו שממש צריך האדם בעת הזאת שיצא ממצרים שהם הקליפות ומן השמים יסייעוהו וכן יהי רצון אמן. והבן מאוד:

הרב דוד כהן, הרב "הנזיר" (מעובד ע"י הרב אליקים זית מתוך ההרצאה 'בדיקת חמץ והגדה של פסח',

אות ח-ט. נדפס בתוך: 'מאבני המקום', ט)

עיקר ההלכה של בדיקת חמץ, לאור הנר, למדנו בגמרא בגזרה שווה מורכבת (פסחים דף ז' ע"ב, עיין שם). ולומדים זאת מהפסוק בנביאים, בצפניה (פרק א, יב) "בעת ההיא אחפש את ירושלם בנרות". ויש לומר, שמאז מוצא ההלכה של בדיקת חמץ.

ועיקר בדיקת חמץ לאור הנר, למד מן הנביאים, בימי צפניה וחולדה. והנה, שלשה נביאים נתנבאו באותו הדור, לקראת חורבן בית המקדש, בימי המלך יאשיהו: ירמיה, וצפניה, וחולדה הנביאה. ירמיה מתנבא בשווקים, צפניה בבתי כנסיות, וחולדה אל הנשים. כן כתב הרד"ק בשם המדרש, על הכתוב בדבר הליכת שליחי המלך יאשיהו: "וילך חלקיהו הכהן ואחיקם, ועכבור, ושפן, ועשיה, אל חלדה הנביאה" (מלכים ב', כב, י"ד), והוא בפסיקתא רבתי, כ"ו.

ומכאן לסוד בדיקת חמץ. ויש לקשור זאת עם הלכות בדיקת חמץ המופיעות במשניות בתחילת מסכת פסחים: "ובמה אמרו, שתי שורות במרתף, מקום שמכניסין בו חמץ", וכן "אין חוששין שמא גררה חולדה". וכן עם דברי הגמרא: "וכי חולדה נביאה היא? וכי".

יש בזה סוד, במרתף, שפן חולדה ועכבור. ביעור הרוחות, והשדים. צריך לבער את האלילים שבעיני ישראל היו שדים. שכן עבדו לשרצים, חולדה, ועוד. והנה לכן בדור זה, בימי צפניה, שמות הגדולים, קראו להם שמות כאלה, שמות של שרצים, כמו, חולדה הנביאה, ושפן, בן עכבור, ועוד. נתנו שמות של שרצים למכובדים, כי בימים ההם היו עובדים לשרצים, שהיו מכובדים. וזו עבודת אלילים, ובחג האביב, צריך לבער האלילים, - השרצים.

וכן סוד ביעור חמץ, בחכמה הפנימית, בספר **פרי עץ חיים** (שער חג המצות, פ"ה): בחמץ ושאור יש יניקה לחיצונים. לכן אני מבער חמץ ושאור שלא יינקו החיצונים עתה.

או באופן פשוט: לבער את היצר הרע, שהוא **בשאור** שבעיסה. כמו שאמרו בגמרא (ברכות יז ע"א): "רבי אלכסנדר, אחר תפילתו אמר כך: רבון העולמים, גלוי וידוע לפניך שברצוננו לעשות רצונך, ומי מעכב? **שאור שבעיסה**".